

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
ПІВНІЧНИЙ (АРКТИЧНИЙ) ФЕДЕРАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. В. ЛОМОНОSOVA

МОВА. СВІДОМІСТЬ. КОНЦЕПТ

Збірник наукових праць

Випуск 6

Мелітополь, 2016

УДК 81'1(08)

ББК 80

М 74

Затверджено Вченою радою Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 7 від 24 червня 2010 р.).

Рецензенти:

Габідулліна А. Р., *д-р філол. наук, проф.*

Дербеньова Л. В., *д-р філол. наук, проф.*

Редакційна колегія:

Молодиченко В. В., *д-р філос. наук, проф.*; **Білоусенко П. І.**, *д-р філол. наук, проф.*; **Сіماشко Т. В.**, *д-р філол. наук, проф.*; **Піменова М. В.**, *д-р філол. наук, проф.*; **Коноваленко Т. В.**, *канд. пед. наук, доц.*; **Митяй З. О.**, *канд. філол. наук, доц.*; **Хомчак О. Г.**, *канд. філол. наук, доц.*; **Бабакова О. В.**, *канд. філол. наук, доц.*; **Черненко І. М.**, *ст. викладач*

М 74

Мова. Свідомість. Концепт: зб. наук. статей / відп. ред. О. Г. Хомчак. – Мелітополь: МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. – Вип. 6. – 273 с.

ISBN 978-617-7346-25-7

До збірника ввійшли наукові праці, присвячені актуальним питанням філології. Дослідники різних фахових рівнів ставлять і розв'язують проблеми широкого наукового діапазону. Основні положення статей були обговорені на IV Міжнародному науковому семінарі «Концептуальні проблеми функціонування мови в полікультурному просторі» (30 березня 2016 року) в Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького.

Збірник призначений для фахівців і широкого кола читачів, що цікавляться актуальними проблемами філології.

Відповідальність за достовірність та оригінальність поданих матеріалів (фактів, цитат, прізвищ, імен, результатів досліджень тощо) покладасться на авторів.

ISBN 978-617-7346-25-7

УДК 81'1(08)

ББК 80

©Хомчак О.Г., відп. ред., 2016

ЗМІСТ

КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ МОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

<i>Булыгина Е. Г.</i> Парадигматические отношения лексических единиц с семантическим признаком 'Time'	9
<i>Верецагина Е. Ю.</i> Компонентный состав немецких фразеологизмов межличностной семантики	12
<i>Денисенко Н. В., Фуклсва В. В.</i> Особливості функціонування емотивної лексики в художніх творах	15
<i>Єрмоленко С. І., Чупрун Л. Л.</i> Семантико-граматичні параметри вокатива в сучасній українській літературі	17
<i>Жигоренко І. Ю.</i> Підходи до аналізу мовної особистості у роботах Ю. М. Караулова.....	21
<i>Ільченко І. І.</i> Топонімічна парадигма в художньому просторі роману Р. Іванченко «Гнів Перуна».....	25
<i>Крисенко О. А.</i> Молодіжне аргю як різновид соціальної варіативності сучасних мов.....	29
<i>Лагдаш С. П.</i> Складання міжнародних терміноелементів як один із способів творення композитних термінів залізничної галузі	33
<i>Миснік Ю. О.</i> Адаптація як об'єкт лінгвістичного дослідження	36
<i>Мінкова О. Ф.</i> Своєрідність індивідуально-авторських неологізмів у поетично-публіцистичній творчості В. А. Чабаненка.....	39
<i>Нифанова Т. С.</i> Сопоставительное изучение семантически осложненных образов (на материале английского и французского языков)	42
<i>Пачева М. С.</i> Абревіатури у мові сучасної україномовної преси	48
<i>Рябуха Т. В., Гостищева Н. О., Харченко Т. І.</i> «Голландські» ксеноніми в англійській мові	53
<i>Савелова Л. А.</i> Труд как дискурсивно-тематическая доминанта диалектной речи	57

Сіроштан Т. В., Алексєєва Г. В.

Категорія абстрактності в сучасній українській мові 61

Сташкевич А.

Освітній вимір польської мови у полікультурному середовищі України..... 64

КОНЦЕПТОСФЕРА ТА МОВНА КАРТИНА СВІТУ

Абдулаєва С. Р.

Концепт *сонце* в мовній свідомості сучасних носіїв української мови
(на основі асоціативного експерименту) 70

Абрамович І. М.

Експериментальне вивчення концепту *дорога* в мовній
свідомості студентів..... 73

Бешилей О. В.

Інтеграція лінгвокогнітивного та лінгвостатистичного методів
дослідження концепту 75

Ганелі Т., Гостєва К. К.

Концепт як мовно-ментальна категорія 78

Ковальчук Н. Д.

Слово як дух нації в контексті української літератури..... 81

Колісник А. І.

Концепт «Тод» в романі Б. Келлермана «Totentanz» 85

Кононенко М. О.

Вербалізація макроконцепту *родина* в шкільних підручниках
з української мови 89

Маслова М. Н.

Синонимия и дублетность единиц научной периферии денотативного
класса <ветер> на этапе становления терминологических систем 94

Морозова Н. С.

«Снежные» метафоры в русской поэзии XVIII – XXI вв. 98

Назаренко І. В.

Співвідношення концептуальної і мовної картини світу в лінгвістиці..... 102

Петров О. О.

Номінативне поле концепту *скуність* та його фразеологічна об'єктивація
у британській, німецькій, українській і російській лінгвокультурах 106

Симашико Т. В.

Денотативный признак как показатель формально-семантической
общности единиц и как имя класса..... 110

<i>Хомчак Е. Г., Спасенко О. В.</i> Метафорическое поле концепта <i>красота</i>	118
<i>Юрченко О. В., Синьгіна Є.</i> Засоби вербалізації концепту <i>Україна</i> у мові поетів другої половини XX століття (на матеріалі номенів дерев).....	120

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК ФЕНОМЕН АВТОРСЬКОЇ МОДЕЛІ СВІТУ

<i>Азарова Є. С., Огульчанська О. А.</i> Своєрідність хронотопу у романах Анатолія Свидницького «Люборазькі» і Теодора Фонтане «Effi Briest»	124
<i>Аніщенко І. М.</i> Взаємодія дискурсних зон персонажа і наратора у фактурі художнього тексту	127
<i>Атрошенко Г. І., Батанцева Т. А., Нікольська І. С.</i> «Україна не забувається»: історичний хронотоп у творах Адріана Кашенка для дітей.....	130
<i>Атрошенко Г. І., Посулько Г. С., Хижняк Т. М.</i> Реалістична основа художніх образів та символів у піснених новотворах Мелітопольщини	134
<i>Васкан Н. Ф.</i> Епістолярій Максима Рильського: до проблеми творчого саморозкриття поета	138
<i>Сгорова Ю. М., Пінігіна Ю. Г.</i> Позиція Люко Дашвар у фокусі літературознавчих інтерпретацій.....	141
<i>Залузька А. Є.</i> Онтологізація твору мистецтва у пізній філософії М. Гайдеггера.....	144
<i>Землянська А. В., Стрілець О. В.</i> Опозиція «війна / мир» у художньому просторі малої прози О. Деркачової (на матеріалі збірки «Трикотажні метелики»).....	147
<i>Зотова В. Г., Зіненко Н. Ю.</i> Художні моделі внутрішньо-психологічного буття персонажів у романі Ірен Роздобудько «Якби»	151
<i>Зотова В. Г., Палкіна В. О.</i> Наративні моделі та їх художньо-часовий аспект у романі В. Єшкілева «Усі кути трикутника»	154
<i>Копйцева Л. П., Дрібноход І. О.</i> Структуротворчі модули змістової організації художнього тексту	157

Косійцева Л. П., Міц К. С. Теоретичні аспекти дослідження часопростору у вітчизняному та зарубіжному літературознавчому дискурсі	161
Мещанский А. Ю. Естетика жестокости в драматургии В. Сигарева	164
Назарець В. М. Історичні витоки та художня трансформація адресованості в комунікативній структурі поетичного твору	167
Насалевич Т. В., Луханова А. М. Розвиток образу головної героїні роману У.С. Моєма «Theatre»	172
Пальоха Г. О. Семіотика пейзажу в поетичному доробку Лесі Українки	175
Першина О. В. Художньо-філософський простір в романі В. Домонтовича «Доктор Серафікус»	179
Просіна К. М., Озультанська О. А. Своєрідність хронотопу у романах Івана Багряного «Людина біжить над прірвою» та Е. М. Ремарка «Zeit zu leben und Zeit zu sterben»	183
Фоменко Е. Г. Самоподобие Самопознания-Самостановления-Самовыражения	186
Харченко В. К. Каталоги и жанр: феномен перечисления в родословном дискурсе	194
Шарова Т. М., Лінькова Т. А. Сатирико-гумористична творчість К. Гордієнка (на матеріалі повісті «Автомат»)	200
Шарова Т. М., Міюц А. С. Мотив нестримності часового плину у поезії В. Родіонова	204
Шарова Т. М., Таран В. В. Сатиричні прийоми роману К. Гордієнка «Славгород»	209

ПЕРЕКЛАД ЯК ЯВИЩЕ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Антошкіна М. С. Програми для перекладу науково-технічних текстів – допомога чи проблема для перекладача?	215
Бурик Л. М. Труднощі перекладу однокомпонентних науково-технічних термінів з англійської мови на українську в текстах за професійним спрямуванням	218

Єрмолова М. С.

Відтворення виразних засобів лексики англословної художньої літератури українською мовою 221

Музика Т. Ю.

Відтворення реалій сфери мистецтва в англо-українських перекладах 224

Славуцький О. Д., Недайнова І. В.

Особливості використання конкретизації при перекладі англословних новин українською мовою 226

Танчинець І. В.

Міжкультурна комунікація та труднощі перекладу 230

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Конєйцева Л. П., Галак Я. О.

Сучасні тенденції інтерпретації творчості І. Фанка у літературознавстві та дидактиці 234

Масько К. П.

Особливості контент-аналізу в порівнянні з якісними методами 237

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ МОВИ Й ЛІТЕРАТУРИ

Волкова І. В.

Застосування інноваційних технологій навчання рідної мови у вищих навчальних закладах 240

Гропа Н. В.

Сучасні підходи до формування текстологічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів 243

Коноваленко Т. В., Гончарова О. А.

Інноваційна спрямованість практичної підготовки майбутнього вчителя англійської мови 247

Леценко Т. О., Шевченко О. М.

Інноваційні підходи у викладанні української мови як іноземної 250

Ляпина Л. Н.

Обычай как средство формирования культуроведческой компетенции учащихся средней школы 253

Ляшенко К. М.

Динамика саморозвиття англословної речі молодших школярів 256

Мигун М. В.

Редагування як засіб формування вміння вдосконалювати текст
у початковій школі 260

Попович А. С.

Формування професійної компетентності студентів-філологів
на заняттях зі стилістики української мови 263

Сізанова А. В.

Проблема активізації іншомовного усного мовлення в сучасній науці
та практиці 266

Тарасюк А. Е.

Малі фольклорні жанри як дидактичний матеріал для формування
навичок читання (технічної та смислової сторін) 269

9. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с.

10. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.

11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [підручник] / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.

12. Степанов Ю. С. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.

13. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний довідник для фахівців з теоретичних дисциплін та гуманітарної інформатики / І. Б. Штерн. – К.: АртЕК, 1998. – 336 с.

Ковальчук Н. Д.

Київський університет імені Бориса Грінченка

СЛОВО ЯК ДУХ НАЦІЇ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Як відомо, український етнос формується на чітко визначеній території Середнього Подніпров'я. Цей регіон був загальноцивілізаційним ареалом для багатьох народів протягом кількох тисячоліть. Тут проходять первинні племена індоєвропейців, трипільці, скіфські та кавказькі етноси: скіфи, сармати, гуни, тюрки. У результаті цього до етногенезу українського народу була причетна чимала кількість традицій різних народів. Вони такі традиції не використовувалися змістовно, вони як знаки минулих часів відбували символічного позначення. Символіка була виразом минулих історичних часів.

Інакше кажучи, символічний лад української культури закріплював і інородні традиції минулих часів, і народження власного досвіду. Вся етнотериторія українського буття була як книга розписана знаками чи символами культур, народів, що пройшли по ній. Тут були і знаки скіфських курганів, і половецькі кам'яні ідоли, і грецькі та римські написи, і спадщина індоєвропейська топоніміка. Тому таким природним для української культури і ставився архетип слова, який живився нерукотворною книгою культурних знаків минулих часів.

В українській культурі слово виступає не тільки як образ мови, а мова не тільки як образ спонування, а як особливий тип так званої мовної свідомості. Це поняття, введене П. Потебнею, означало розширене розуміння слова як моделі людської присутності у світі як моделі духовного мікрокосмосу. Таке розуміння слова існувало і у В. Гумбольдта, і в швейцарській культурі. Українська ментальність йде ще далі. Слово тут зіставляється і з рівновагом, розглядається як конфігурація "алфавіту світу" (Григорій Сковорода). Співзвуччю цієї онтології навіть букви — це не просто одиниці мови, а абетка або креслення світу. Наприклад, культурний контекст функціонування кирилиці в старокиївській ментальності складав кожна її буква з філософською ідеограмою символічних образів. "Так, буква "А" складалась из изображений симургов, которые, наподобие сфинксов, символизировали вечность, начало всех начал, единство мира и изначальный свет. Буква "Б" рисовалась как лицо, наподобие маски, которое символизировало углубленность в себя, величество, глубокое знание, а сама маска обозначала тайну, окружающую знание. Буква "В" — "живете" изображала, как деревья, птицы и все сущее входит в человеческое слово. Это означало единство всех форм бытия в человеке, идею антропоцентризма. Буква "Г" — "земле" восходит к изображению трилистника в человеческом сердце, которое, в свою очередь, как бы вбирает цветение всего мира и источает мысль. Трилистник при этом символизирует мудрость и просвещение, софийность бытия. Буква

“и” символізує зв'язь роз'єднаного. Буква “м” – “мыслете”, рисувалась в виді двох рыбаков, зв'язаних друг з другом ґрунтовою сіткою з обшим уловом. Это сложний образ мудрецов, забрасывающих сети и ловящих мысль, которая, в свою очередь, в виде улова — истинно уравнивает диалог между ними [1, с. 18]”. Інакше кажучи, слово універсалізується і в духовному, і в онтологічному аспекті. Більше того, слову надається функція позначення виразу національної ідеї, проводиться аналіз його як політичного та ідеологічного чинника. Подібно до того, як Біблія розповідає про придбання іудеями духовної Батьківщини в релігії після знищення їхньої державності, так і в Україні слово інтерпретується як репрезентант духовної Батьківщини, національного ґрунту.

Таке ставлення до слова в Україні зумовлено специфічним перетворенням народного світовідчуття, коли світ розкривається в символіко-міфологічних знакових формах єдності людини і буття. Для української ментальності, як і для всієї слов'янської язичницької міфології в цілому, властивий антропологічний антропоцентризм, ототожнення людини і природного світу у специфічних символічних формах (обряду, ритуалу, духовно-практичному засвоєнню дійсності). Саме ці особливості народного світовідчуття і були використані у тій універсалізації ролі слова, яка спостерігалася в українській культурі. Ця універсалізація і пояснює ту обставину, що ставлення до слова, національної мови завжди було предметом політичної та ідеологічної боротьби.

Симптоматично, що в українській історії відокремлюється цілий період діяльності так званих полемістів, які розглядають слово як “меч духовний” (Л. Баранович), як форму захисту національно-релігійного суверенітету українського народу щодо католицизму і мусульманства. Звертає увагу і те, що в Україні ширше, ніж в інших народів, розвинувся жанр гомелітики і риторики як систематичне розкриття сповідальної сили слова. В Україні жанр гомелітики починає конкурувати і з жанром життя святих, і з жанром художньої творчості.

Для XIX століття і нашого часу боротьба за утвердження українського слова української мови посідає не менш важливе місце, ніж питання матеріального життя, економічного і державного будівництва. Тому в Україні мовні, політичні, державні питання і в цілому всі проблеми національного буття виступають не відокремлено від утвердження українського слова.

Говорячи про можливі шляхи дослідження української ментальності, Д. Чижевський зазначив: “Перший з них — це дослідження народної творчості, другий — характерні для найбільш “блискучих”, яскравих, виразних історичних епох, які даний народ переживав, третій — характеристика найбільш значних, “великих”, видатних представників даного народу [2, с. 138]”. Досліджуючи архетип слова, ми використовуватимемо характерні для видатних літературних епох (доба Київської Русі і українське бароко) та великих творців літератури (Г. Сковорода, Т. Шевченко, О. Потебня та ін). Це дає можливість, разом з логікою розвитку українського процесу з-поміж тисячолітньої історії, розкрити сутність архетипу слова як знаменника української ментальності.

Створення слов'янської абетки Кирилом і Мефодієм призвело до формування в Київській Русі першої літературної мови — церковно-слов'янської. Церковно-слов'янська мова стає важливим засобом Просвітництва та книжності Київської Русі. У літній Київської доби закладаються ідейні передумови Просвітництва. Сам факт християнізації країни і безпосередній за ним розвиток літературних висловів надав великого значення слову в проповідях. У проповідях слово передусім промовляє до серця і розуму людини. Серед найдавніших, відомих нам, проповіді святого Феодосія і митрополита Іларіона. Цікаво, що слово в проповідях святого Феодосія виконує багато функцій. Слово є основою порівнянь: мученики “сяють, як зорі”, засобом формування блискучих образів: “бо правду не пише сама, як не буде того, хто нею пише, і сокира не прославиться без того, хто нею січе”, засобом антитези: “одкриємо тут свої гріхи перед єдиною людиною (священником), щоб там (на страшному суді) їх не відкрили перед усім всесвітом”. Пафос слова в проповідях Феодосія закликає людину до праведного життя, до життя в єдності з Богом

Відома і проповідь митрополита Іларіона. Основна тенденція твору — прославлення нової християнської Русі через прославлення її великих князів. Ця проповідь увійшла в слов'янську традицію, яка споглядається вже у Галицько-Волинському літописі, творах Євфимія Смолятича, творчості Касіяна Саковича. Концепцію та стилістику проповіді слов'янська відображує і московська, і новгородська література (житія кн. Дмитра Івановича Московського, святого Леонтія Ростовського, Костянтина Муровського та ін.), а також література сербська (житіє святого Симеона та Сави, писане у XIII ст. ієромонахом Євфимієм). Важливим моментом у проповідництві доби є “Повчання” Володимира Кличіяча. Слово має тут виховну функцію. Світські поради пов'язані з духом християнської гуманності.

Доба літературного розвитку, що починається у XII—XIII ст., має свої певні ознаки. Головним є те, що слово виступає передусім як символ. Це пов'язано з головною рисою мови Середньовіччя, в якому домінує погляд на світ як символічний, де дійсність є відносною знаком чогось іншого, віщого, безпосередньо в дійсності не даного. Символізм у літературі XII—XIII ст. найбільш яскраво проявляється в проповідях К. Туровського і в “Слові о полку Ігоревім”.

Про символічний характер “Слова о полку Ігоревім” пише Д. Чижевський: “Воно (Слово о полку Ігоревім). — Н. К.) сповнене витончених поетичних фігур; майже немає слова, яке б не мало якогось додаткового значення, не несло б якоїсь функції в поетичній мові твору. Може, найхарактернішою рисою стилю є складний символізм “Слова” [2, с. 1].

У XVI столітті, коли поширюється рух полемістів, які борються з унією та католицизмом, архетип слова набуває специфічного статусу. Тут слово виступає як “меч духовний” (І. Вишенський, Л. Баранович та інші полемісти) і в цій якості проходить крізь всю історію української письменності аж до Лесі Українки, яка жадала перетворення слова на “гоєтру кришу”.

Нісьмеником з Божого покликання, одним з найвидатніших українських письменників усіх часів” називає Дмитро Чижевський українського полеміста Івана Вишенського [2, с. 255]. М. Сумцов і Д. Чижевський зазначають, що Іван Вишенський вважав ім пророка. Як відомо, він покинув світське життя для життя духовного, розповів собі притулок на Афоні, відквіла звертався до своїх сучасників і земляків. Перу Вишенського належать “Афоністи”, “Писаніє до всіх у Лядській землі”, “Порада”, “Зрештєсловний отвіт Феодула”, “Зачапка”, “Терміна о лжі”, “Позорище мисленное”.

Виступаючи за старовину, за Апостол та Євангеліє і проти Арістотеля і Платона, за відкину слов'янські книги проти “виворочення” їх “простим язиком”, І Вишенський виступає і від школи використовувати грецьку або слов'янську граматику, замість молитви — часословець, замість логіки та риторики — псалтир, замість філософії — “розумогласник”. Він наголошує, що “євангелськую і апостольськую проповідь” треба читати з тлумаченням простим і зрозумілим. У пізніші роки він складає план друку “Книжки хрестоматії слів Христових, апостольських та святоотчеських, який почасти видана через 150 років П. Величковський.

Навидоміші проповіді Кирила Транквіліона-Ставровецького “Євангеліє учительне” та “Зачало Богословія”, І. Галятовського “Ключ розуміння” та “Наука, альбо спосіб вчення казаній”, Антонія Радивиловського “Огородок Марії Богородиці”, “Вінєць духовний”, Лазаря Барановича “Меч духовний” та інші. Значення проповідників було пов'язано з метою зберегти і розвинути в Україні традицію і мистецтво проповіді як певну форму утвердження християнства, живого спілкування, виховання, освіти на православному ґрунті. Головна мета цих проповідей — вивести православ'я з кризового стану, поновити його авторитет, полемічну стійкість.

Ці проповідники багато зробили у справі запровадження української мови в слов'янсько-філософську літературу напередодні створення козацько-гетьманської державності.

Велика роль у розвитку слова належить українському філософу Григорію Сковороді. Філософ і сам відзначає свій зв'язок із київською літературною школою, цитує в своїх творах уривки з драм і віршів В. Лащевського та Т. Прокоповича, згадує їхні імена.

Г. Сковорода зближує категорії слова і Бога, і в багатьох місцях його творів ми зустрічаємо вислови в дусі обоження слова і Божої премудрості. "Слово від господа і воно живе в нас: істина Господня перебуває вічно [3, с. 312]".

"Слово", "правда", "слава" — три основні поняття, якими перейняте усе поетичне думання Т. Шевченка.

Слово, що оновить життя народу, покличе до нового життя, — так уявляє собі призначення слова Т. Шевченко. Слово промовляє до нас через біблійні образи.

У Т. Шевченка виявляється весь діапазон функціонування цього архетипу в українській літературі. Майже найпрезентативніше архетип слова у свому роді виявляється в "мовній молитві" поета в його "Неофітах":

Пошли мені святе слово,
Святої правди голос новий!
І слово розумом святим
І оживи, і просвіти!...
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило,
І на Україні понеслось,
І на Україні святилось.
Те слово, божес кадило,
Кадило істини. Амінь [4, с. 284-285]".

Якщо Т. Шевченко в поетичній формі показав онтологічну вагомість слова, то геніальний дослідник слова О. Потебня починає зі структурних характеристик слова: "Каждое слово состоит не менее как из трех элементов, то есть, из внешней формы (единства звука), знака (представления) и значения [5, с. 212]". За О. Потебню, "поетія і проза відрізняються тим, що в поетії думка перебудовується через конкретне слово, яке пов'язано з образом, а в прозі це мислення відбувається в слові, у якому його значення висловлюється без допомоги образу [5, с. 233-234]". Що стосується науки, тут так само відбувається мислення в словах, значення якого фіксується у фактах і законах. Так чиним із цих досліджень О. Потебні можна зробити висновок, що слово є універсальною формою духовності, без якої не могли б існувати ні міф, ні поезія, ні проза, ні наука.

У міфологічному мисленні слово виконує універсальну функцію, тому що в ньому є єдність об'єктивного і суб'єктивного, зовнішнього і внутрішнього, де образ речі не відокремлюється від самої речі. З теорією міфа пов'язані дослідження у філософській площині. О. Потебня вважає, що в кожному слові є внутрішня форма, яка уособлює понятійне бачення світу. Навіть таке побутове слово, як "люлька" втілює водночас і семантику гри (від лал), і натяк на бога веселощів, весілля, втіхи — Ладю, і образ козаної людини: чи жінки ("лель"), чи батька ("лелька" у гуцулів), і враження від дитячої коліски, тобто ціле міфологічне бачення світу.

Кінець XIX — початок XX століття пов'язаний з новим етапом у розвитку архетипу слова в українській культурі. Слово виступає як символ виживання нації, якій загрожує втрата мови. Важливу роль у розвитку архетипу слова в українській літературі відіграла Леся Українка. Вогненне слово поетеси кликало до зброї і рішучого наступу на "твердині тиранів". Цикл "Невільничі пісні" завершує відома поезія "Слово, чому ти не твердая криця".

Аналізуючи міфологеми народної свідомості, Леся Українка розкриває фундаментальні виміри національного космосу. При цьому вона використовує архаїчні шари мовного універсуму і створює своєрідну метамову. Такою метамовою, як використовує поетеса, є древня натурфілософська мова першоелементів, чотирьох стихів

"земля", "вода", "повітря", "вогонь" — це поняття, образи, які задають морфологію і мають традиційну символічну семантику.

Таким чином, мова поетеси виступає тією платформою, на якій поетичні та фізичні слова наближуються один до одного до стану взаємного впливу. Роль поетичної мови у цьому зближенні полягає у тому, що вона безпосередньо переливає фізичне у духовне, слово в слово. Мова поезії народжується в глибинах людської душі, і Леся Українка виходить з цих глибин, щоб донести зміст їх таємниць. Це слово дивовижно точне, бо створене одночасно і в людській душі, і в устрої буття. Таке слово пробуджує, "й закликає в люди повертає".

Отже, в інтервалі між "алфавітною молитвою" святого Кирила, "мовною молитвою" Шевченка, характеристикою слова як "меча духовного" у полемістів і перетворенням слова на "гостру крицю" в творах Лесі Українки розкривається слайво архетипу слова в українській літературі.

Все свідчить про те, що слово в Україні набуває архетипного характеру і виступає окремим і символічною структурою для всіх періодів української історії. Формування української державності в значній частині збігається з прийняттям християнства і стверджує розгляд слова як божественного Логоса. Надалі таке розуміння набуває національного характеру в "Требнику" Петра Могили, в якому він кодує національні образи українського народу. Велике значення мала діяльність Кирила і Мефодія зі створення української абетки. Уже в Кирила абетка виступає не тільки технічним засобом, а й символом буття, тому писемність оцінюється як вторинне явище, яка наслідують премудрість Божу.

Слово як архетип виступає у символічній функції як знакова модель світу, як міф і основа народного світогляду. У релігійно-християнській інтерпретації воно набуває онтологічного статусу Премудрості Божої. Слово у функції "меча духовного", у боротьбі за національну і конфесійну незалежність пов'язано з відчуттям і втіленням національного буття, національної культури і національної незалежності. Воно набуває апостольської функції розкриття національної душі у своїх християнських джерелах і культурно-історичних ракурсах, ствердження національного буття, національної держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кедров К. А. Предисловие к альбому «Буквицы древнерусского письма» / К. А. Кедров // М.: Наука, 1984. — 135 с.
2. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський / К.: Орієнт, 1992. — 228 с.
3. Сковорода Г. С. Діалог або розмова про давній світ / Г. С. Сковорода // Твори: у 2 т. Т. 1: Обереги, 1994. — Т. 1 — С. 308-324
4. Шевченко Т. Г. Твори у 5-ти т. / Т. Г. Шевченко // К.: Дніпро, 1978. — Т. 3. — 365 с.
5. Потебня А. А. Психология поэтического и прозаического в мышлении / А. А. Потебня // Полное собрание трудов. — М.: Лабиринт, 1999. — С. 199-296

Колісник А. І.

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

КОНЦЕПТ «TOD» В РОМАНІ Б. КЕЛЛЕРМАНА «TOTENTANZ»

Актуальність проведеного дослідження обумовлена недостатньою вивченістю концепту смерті та засобів її вербалізації в німецькій мові, незважаючи на його велику присутність в німецькій національній концептосфері; необхідністю проаналізувати засоби